

Jean-Paul
Sartre

EGZISTENCIALIZMAS –
TAI HUMANIZMAS

Jean-Paul Sartre

EGZISTENCIALIZMAS —
TAI HUMANIZMAS

Iš prancūzų kalbos vertė Goda Bulybenko

VILNIUS 2016

UDK 141.32
Sa222

VERSTA IŠ:
JEAN-PAUL SARTRE
L'EXISTENTIALISME EST UN HUMANISME,
PRÉSENTATION ET NOTES
PAR ARLETTE ELKÄİM-SARTRE,
GALLIMARD, PARIS, 1996

*Cet ouvrage, publié dans le cadre du programme d'aide à la publication
«Oscar Milosz», bénéficie de l' Ambassade de France en Lituanie*

Knygos leidimą remia Prancūzijos ambasada Lietuvoje
(O. Milašiaus programa knygų leidybai remti)

SARTRE, JEAN-PAUL

Egzistencializmas – tai humanizmas / Jean-Paul Sartre; iš prancūzų kalbos
vertė Goda Bulybenko. – Vilnius: Vaga, 2016. – 88 p.: faks.

ISBN 978-5-415-02429-2

UDK 141.32 Sa222

SPEC. REDAKTORĖ NIJOLĖ KERŠYTĖ

MAKETAVO ERNESTAS VINICKAS

Leidykla VAGA, Gedimino pr. 50, LT-01110 Vilnius

El. p. info@vaga.lt; www.vaga.lt

tel. +370 5 249 8121; faks. +370 5 249 8122

Spausdino UAB BALTO print, Utenos g. 41A, LT-08217 Vilnius

Tiražas 1000 egz.

© Éditions Gallimard, Paris, 1996

© Vertimas į lietuvių kalbą, Goda Bulybenko, 2016

© Serijos viršelių idėjos autorė Deimantė Rybakovienė

© Leidykla VAGA, 2016

TURINYS

Apie autorių / 7

Paskaitos istorinės aplinkybės. ARLETTE ELKAÏM-SARTRE / 9

Egzistencializmas – tai humanizmas / 21

Diskusija / 65

APIE AUTORIŲ

Gimęs 1905 m. birželio 21 d., Jeanas Paulis Sartre'as – kaip ir jo Aukštosios normalinės mokyklos bendrakursiai – dar visiškai jaunas ėmė kritikuoti savo socialinės klasės, buržua, vertybes ir tradicijas. Kurį laiką dėstė Havro licėjuje, vėliau savo akademinės filosofijos studijas gilino Berlyno prancūzų institute. Sartre'o originali mintis, atsiskleidusi nuo pat pirmų jo filosofinių tekstų, *l'Imagination* (1936), *Esquisse d'une théorie des émotions* (1939), *L'Imaginaire* (1940)*, peraugo į egzistencializmą, kurio tezės yra išvystytos veikale *Būtis ir niekis* (1943) ir esė *Egzistencializmas – tai humanizmas* (1946).

Labiausiai visuomenės dėmesį patraukė Sartre'o apsakymai, apysakos ir romanai – *Šleikštulys* (1938), *Siena* (1939), trilogija *Laisvės keliai* (1945–1946) – taip pat literatūros kritikos ir politiniai tekstai – *Réflexions sur la question juive* (1946), *Baudelaire* (1947), *Saint Genet*,

* *Vaizduotė, Emocijų teorijos apmatai, Įsivaizduojamybė.* (Vert. past.)

comédien et martyr (1952), *Situations* (1947–1976), *L'idiote de la famille* (1972)*. Jo teatro pjesės susilaukė dar didesnio populiarumo: *Les Mouches* (1943), *Huis clos* (1945), *La Putain respectueuse* (1946), *Les Mains sales* (1948), *Le Diable et le Bon Dieu* (1951)**.

Susirūpinęs savo laikmečio problemomis, Sartre'as iki gyvenimo pabaigos aktyviai užsiėmė politine veikla (Russellio Tribunolas, Literatūros Nobelio premijos atsisakymas 1946 m., leidinio *La Cause du peuple*, vėliau *Libération* vyriausias redaktorius). Mirė Paryžiuje 1980 m. balandžio 15 d.

* *Pamąstymai žydų klausimu, Bodleras, Šventas Ženė – aktorius ir kankinys, Situacijos, Šeimos beprotis.* (Vert. past.)

** *Musės, Užvertos durys, Garbinga prostitutė, Purvinos rankos, Velnias ir Viešpatis.* (Vert. past.)

PASKAITOS ISTORINĖS APLINKYBĖS

Arlette Elkaim-Sartre

Egzistencializmas – tai humanizmas yra paskaita, kurią Sartre'as skaitė 1945 m. spalio 29 d., pirmadienį. Ji buvo stenografuota ir Sartre'o šiek tiek pataisyta. Paskaita skaityta prašant „Maintenant“ klubui, kurį netrukus po Išsivadavimo siekdami „pagyvinti literatūrinės bei intelektualines diskusijas“ įsteigė Jacques'as Calmy ir Marcas Beigbederis. Po metų šį tekstą išspausdino „Nagel“ leidykla. Kodėl veikalo *Būtis ir niekis* (1943) autoriui rūpėjo įtikinti, kad jo teorija – tai humanizmas?

Reikia nepamiršti, kad neseniai išėję Sartre'o romano *Laisvės keliai* pirmieji du tomai buvo sutikti entuziastingai, bet kartu sukėlė ir skandalą. Nesiplėšime apie tai, kas tomuose *Brandos amžius* ir *Lygtinė bausmė** šokiravo to laikmečio „korektiško mąstymo“ atstovus.

* *Le Sursis*. Lietuvių kalba kol kas išleista tik pirmą trilogijos dalis. (Vert. past.)

Pagrindinis trilogijos veikėjas buvo paskelbtas silpnavaliu arba ciniku. Sartre'as rašė: „Manau, kad mano veikėjai skaitytojus erzina savo blaiviu protu. Jie žino, kas jie yra, ir pasirenka tokiais būti.“ Neturėdamas tvirtų atramos taškų, niekuo neužtikrintas, Matjė nė iš tolo neprimena epinio romano personažo ar teigiamo herojaus. Vienintelis jo koziris atkakliai ieškant autentiškai laisvo gyvenimo, – panašiai kaip filosofinėje studijoje *Būtis ir niekis*, – būtent šis šaltas blaivus protas, kuris tuo pat metu yra ir kančia. Tai, kas jam nutinka, tai, ką jis daro, mažai svarbu – jis dar nėra pradėjęs tikrai gyventi. Tuo metu skaitytojai nesuvokė, jog tai – tampančios sąmonės, kurios raida antrojo tomo pabaigoje dar neužsibaigus, intelektualinė ir dvasinė drama. Šie du romanai, beje, susilaukė ir aistringų gynėjų, buvo labiau prieinami nei filosofinis veikalas, todėl jų pasirodymas sustiprino atgarsį į sartriškąjį egzistencializmą. Prieštaringos diskusijos apie šią filosofiją sustiprėjo ir tapo painesnės dėl to, ką šiandien pavadintume žiniasklaidos reiškiniu – triukšminga reklama ir visko vėlimas į viena, atviras ar užslėptas priešiškus, siaurakaktiškas pretenzingumas, – viso to priežastis dar reikia tyrinėti. To pasekmė – kone dvipusė invazija: į rašytojo gyvenimą įsiveržė jį trikdantis žemo lygio populiarumas, o skaitytojai buvo užtvindyti egzistencializmu. Tokios iš konteksto ištraukti teiginiai kaip „pragaras – tai kiti“, „egzistencija yra pirmesnė už esmę“, „žmogus – tai bereikalinga aistra“, nukeliavusios iki pigių sensacingų laikraščių, buvo pateikiamos kaip velnio nešti ir pamesti šūkliai.

O intelektualų pateikiama kritika, nevengianti užgauliojimų, dar nebuvo pagrįsta atidžia *Būties ir niekio* analizė*. Krikščionys Sartre'ui priekaištavo už ateizmą ir materializmą, o komunistai – už jų nebuvimą. Pirmieji jam reiškė pretenzijas, kad šis „nemotyvuotai teikias pirmenybę *būčiai savyje*“, antrieji jį kaltino subjektyvizmu. Sąvokos „kontingencija“, „apleistumas“, „baimė“ piktino tiek vienus, tiek kitus. Ar toks audringas atmetimas, kurį Sartre'as patyrė kaip priešišką, radosi tik dėl to, kad po karo tragedijos, kaip yra pasakęs vienas jo aršių kritikų, to meto protams rūpėjo „žmogaus apibrėžimas, atitinkantis istorinę būtinybę ir leidžiantis įveikti dabartinę krizę“? Bet iš tiesų priekaištai dažniausiai būdavo moraliniai ar net utilitaristiniai, o ne tikrąja to žodžio prasme filosofiniai. Mažai kam rūpėjo ginčytis dėl to, kaip jo veikale buvo sustyguotos idėjos, ar dėl argumentų pagrįstumo. „Ne visi gali perskaityti *Būtį ir niekį*“, rašė tas pats kritikas**. Vis dėlto Sartre'as, daugumos žmonių vertinimu, virto antihumanistu *par excellence*: jis demoralizavo prancūzus tuo metu, kai Prancūzijai, skendint griuvėsiuose, labiausiai reikėjo vilties.

Taigi Sartre'as sutiko skaityti šią paskaitą siekdamas pateikti visuomenei rišlų ir teisingesnį požiūrį į

* Nors jauni filosofai ir gerbėjai, peržengiantys vien buvusių studentų ratą, atidžiai sekė tai, ką rašė Sartre'as, kaip antai Francis Jeansonas, išleidęs studiją *Le problème moral et la pensée de Sartre* (Éditions du Myrte, 1947). (Čia ir toliau, jei nenurdyta kitaip, Arlette Elkaïm-Sartre paaiškinimai.)

** Kuris be kita ko egzistencializmą vertino kaip „dvasios ligą“. Žr. Pierre Emmanuel, „Réflexions sur une mise au point“, *Fontaine*, n. 41, 1945 m. balandis, ir „Qu'est-ce que l'existentialisme? Bilan d'une offensive“, *Les lettres françaises*, 1945 m. lapkričio 24 d.

savo filosofiją.* Sartre'as sutriko, kai pamatė įsiau-driusią minią, jėga įsiveržusią į aula. Jis įtarė, kad smalsuolių, sugužėjusių dėl prieštaringos egzistencializmo bei jo autoriaus reputacijos, buvo ne mažiau nei filosofijos mylėtojų. Ir dėl to jis pareiškė, kad egzistencializmas – tai vien filosofams skirta doktrina, nors jis ją kaip tik tuo metu pateikinėjo plačiajai publikai. Taip nutiko todėl, kad *Būtis ir niekis* – griežtas ir kartu komplikuo-tas tekstas, netinkamai suvoktas ir neretai iškraipomas – vis labiau slydo iš Sartre'o galios lauko, nors jis ir jautėsi už jį atsakingas. Tačiau galima nujauti, kad kreipdamasis į šią neapibrėžtą publiką, jis pirmiausia kreipiasi į komunistus, su kuriais norėjo vėl suartėti. Dar vos prieš keletą mėnesių jis rašė jų pagrindžio laikraščiuose, o dabar tiltai buvo sudeginti ir jų priešišku-mas, rodos, plintant egzistencializmui vis labiau augo.

Anaipatol ne teoriniai samprotavimai paskatino Sartre'ą siekti šio suartėjimo. *Būtis ir niekis* buvo brandintas ilgus metus, buvo parašytas savotiškos atsisky-rėliškos euforijos būsenoje per „keistuoliško karo“ pri-verstinį poilsį karo belaisvių stovykloje. Tačiau visa ši intelektualinė galia, siekianti atrasti Būties ir žmogaus pasaulyje tiesą, nekliudė jam jaustis bejėgiam okupa-cijos metais. Jis troško kolektyvinio veiksmo kaip tik dėl to, kad patyrė Istorijos svorį ir pripažino socialumo svarbą. Kaip tik šį 1945-ųjų metų spalio mėnesį pa-sirodė pirmasis *Temps modernes* numeris. Šis Sartre'o

* Tai nebuvo pirmas jo bandymas: Sartre'as pateikė savo filosofijos apibrėžimą ir atsakė į komunistų kritiką savaitraštyje *Action*. Žr. „À propos de l'existentialisme: mise au point“, 1944 m. gruodžio 29 d. (*Les écrits de Sartre*, sud. Cantat ir Rybalka, Gallimard, 1970).

ką tik įsteigtas žurnalas siekia palaikyti socialines bei ekonomines kairiųjų (juos pirmiausia reprezentuoja Sušaudytųjų partija) kovas ir savo skiltimis, reportažais, studijomis darbuotis vardan žmogaus išlaisvinimo. Tačiau *Temps modernes* redakcija pasilieka kritikos laisvę: „Mes stojame į tų pusę, kurie nori pakeisti žmogaus socialinį būvį ir tuo pat metu jo savipratą. Be to, kiekvieno politinio ir socialinio įvykio atžvilgiu mūsų žurnalas užims tam tikrą poziciją. Jis to nedarys *politiškai*, t. y. netarnaus jokiai partijai.“*

Šios vertinimo laisvės Komunistų partijos teoretikai nenori, ji „veikia reakcionierių labui“, pagal įprastinę *L'Humanité* formuluotę.** Ir teoriniame lygmenyje laisvės idėja yra problemiška. Šiuo konkrečiu savo filosofinių tyrinėjimų laikotarpiu, kurį išreiškia paskaita, Sartre'as norėtų bent jau įtikinti Komunistų partijos marksistus, kad jo tyrinėjimai *neprieštarauja* marksistinei sampratai, pagal kurią žmogų determinuoja ekonominiai faktoriai. Straipsnyje „Materializmas ir revoliucija“***, kuriame jis laisviau aptaria savo skirtumus nuo komunistų, Sartre'as rašo: „Anaiptol ne iš tos pačios perspektyvos žmogų suvokiame laisvą ir kaip surakintą grandinėmis.“

Kritikai reikalauja, kad jis morališkai pateisintų savo angažuotumą remdamasis *Būtimi ir niekiu*****.

* Žr. *Temps modernes* pristatymą, pirmas žurnalo numeris, 1945 m. spalio, perspausdinta in *Situations, II*, Gallimard, 1948.

** In M.-A. Burnier, *Les existentialistes et la politique*, Gallimard, 1966.

*** *Temps modernes*, n. 9 ir 10, 1946 m. birželis ir liepa, perspausdinta in *Situations, III*, Gallimard, 1949.

**** Jo pirmąsias laisvės idėja, iš kurios randasi įsipareigojimas ir atsakomybė, *leidžia tik miglotai pamatyti, kas bus toji etika*, kuriai jis ruošėsi paskirti būsimą darbą (Žr. *Būtis ir niekis*, ketvirta dalis ir išvados).

Dar geriau, jie vietoj jo daro pražūtingas moralines išvadas, dėl kurių iš karto jam ir priekaištauja. Vildamasis išsklaidyti nesusipratimus, Sartre'as čia priverstas schematiškai pateikti savo tezes, pabrėžti tik tai, kas bus suprasta. Dėl to jis galiausiai nutrina neišardomo žmogiškosios tikrovės ryšio su Būtimi dramatiškumą: Sartre'o asmeninė baimės samprata, paveldėta iš Kierkegaard'o bei Heideggerio ir perkurta, jo ontologijos veikale užima centrinę vietą, bet čia ji supaprastinama iki karininko, turinčio pasiūsti savo karius į puolimą, etinės baimės. Ši pastanga supaprastinti ir sutaikyti bus bergždzia: marksistai nesudės ginklų.

Bet ar tikrai čia būta nesusipratimo? Galima tuo suabejoti, jei iš diskusijos, kilusios po paskaitos, paimtume šią Pierre'o Naville'io frazę*: „Paliksiu nuošaly visus tuos specifinius klausimus, susijusius su filosofine technika...“** Filosofui nėra lengva diskutuoti, jei pašnekovas abejoja jo doktrina visiškai atsisakydamas kalbėti apie filosofiją! Naville'io žurnale išspausdintos apžvalgos vienoje išnašoje liaupsinama ši nepreciziška diskusija: „Pierre'as Naville'is paprieštaravo. *Aiškiau nei nuodugnesniuose pranešimuose*, čia galima aiškiai maty-

* Žurnalistas ir sociologas, buvęs siurrealistas ir aktyvus komunistas Pierre'as Naville'is (1904–1993) buvo pašalintas iš Partijos 1928 m. dėl trockizmo. Jis buvo trockizmo judėjimo vadas nuo 1929 m. iki 1939 m. 1945-aisiais jis įsteigia *La Revue internationale* ir suartėja su Komunistų partija. Prisimindamas tą laikmetį, jo draugas Maurice'as Nadeau liudija: „Tokiems išlikusiems gyviesiems kaip mes, įvairiomis to posakio prasmėmis, taip pat ir kaip išlikusiems gyviems trockistams, reikia iš naujo permąstyti situaciją naudojant tik vieną mums likusį kompasą – marksizmą.“ Žr. *Grâces leur soient rendues*, Albin Michel, 1990.

** Žr. šios knygos p. 70.

ti, kuo marksizmas skiriasi nuo egzistencializmo ir nuo bet kokios filosofijos.“* Iš tiesų, jei reikia priešintis sartiškajam egzistencializmui, kuris traukia jaunimą, tai ne tik dėl vieno ar kito jo teiginio, bet labiausiai dėl to, kad jis grasina sutrikdyti ir priversti abejoti protus. „Jūs neleidžiate žmonėms ateiti pas mus“, – jam pasakys Rogeris Garaudy, o Elsa Triolet** tars: „Jūs esate filosofas, taigi antimarksistas.“ Iš tikrųjų, jei komunistas teoretikas mano, kad diskutuoti apie marksizmą reiškia susilpninti kovojančiam aktyvistui būtiną aiškumą (ir visai be reikalo, nes marksizme slypi visos tiesos, reikalingos pasauliui pakeisti), tada jam yra svetima filosofavimo dvasia, kurios vertę Sartre'as vėl patvirtins 1948-aisiais: „Norėti tiesos reiškia teikti pirmenybę Būčiai, net ir katastrofiška forma, paprasčiausiai todėl, kad ji yra.“*** Vėliau jis atkakliai sieks parodyti, kad pagal jo siūlomą žmogaus sampratą, – tuo metu, dar praturtinta jo biografiniais esė, – skirtingai nei marksizmui, egzistencializmas nėra perteklinė filosofija.****

Bet kuriuo atveju, nėra ko stebėtis, kad Sartre'as labai greitai pasigailėjo sutikęs publikuoti paskaitą

* *La Revue internationale*, nr. 4, 1946 m. balandis. Kursyvas mūsų. „Šiuolaikiniai marksistai nesugeba atsikratyti savęs pačių: jie atmeta priešišką teiginį (iš baimės, neapykantos ar tingumo) tuo pat metu, kai nori jam atsiverti. Šis prieštaravimas juos blokuoja...“ Taip Sartre'as vertins savo nepavykusius mainus su marksistais. Žr. *Questions de méthode, in Critique de la Raison dialectique*, I tomas, naujas leidimas, Gallimard, 1985.

** Roger Garaudy – svarbi ir kontraversiška Prancūzų komunistų partijos figūra 1933–1970 m. Elsa Triolet – rusų kilmės prancūzų rašytoja ir rezistencijos dalyvė, Lili Brik sesuo ir Louis Aragon žmona. (Vert. past.)

*** *Verité et existence*, pomirtinis leidimas, Gallimard, 1989.

**** Žr. *Questions de méthode, op. cit.*

Egzistencializmas – tai humanizmas. Ši paskaita tapo labai skaitoma, ji laikoma pakankama įžanga į veikalą *Būtis ir niekis*, o juk iš tiesų ji tokia nėra. Joje dėstoma aiškiai, bet supaprastintai, čia atsispindi prieštaravimai, į kuriuos Sartre'as įsivėlė tais metais: jis nori aktyviai dalyvauti kolektyviniame gyvenime kartu su Komunistų partija, kuri neša viltį milijonams žmonių pirmaisiais pokario metais, kai atrodo įmanomos pačios radikaliausios visuomenės transformacijos, bet jo pasirinkimas filosofiškai nepagrįstas. Kai kurie marksistai jį aršiai kritikuoja jo neperskaitę, o jis pats tuo metu dar nebuvo rimtai studijavęs Marxo, jis dar tik pradeda samprotauti apie socialinį ir istorinį žmogaus matmenis – beje, galima klausti, ar fenomenologinė eidetika tikrai yra tinkamas instrumentas kolektyviniam esiniui mąstyti. „Vienas iš esminių filosofijos faktorių – laikas“, – rašys Sartre'as esė „Metodo klausimai“*. „Jo reikia daug, norint parašyti teorinį veikalą.“ Tais metais jis buvo užkluptas netinkamu laiku.

Taigi *Egzistencializmas – tai humanizmas* yra aplinkybių nulemtas tekstas. Bet susidūrusiems su Sartre'o literatūriniais ar filosofiniais kūrinių šis tekstas leidžia užčiuopti patį pirmą, dar neapibrėžtą, iš vidaus konfliktišką jo intelektualinio gyvenimo posūkio momentą. Nuo čia prasidės naujas jo filosofinių tyrimų ciklas. Priešais jį jo veikalui, kurių inventorių jis bando pateikti

* *Question de methode* (1957) – tai studija, kurioje nagrinėjami egzistencializmo ir marksizmo santykiai. Vėliau ji buvo spausdinama kartu su Sartre'o veikalu *Dialektinio proto kritika*, kaip jo įvadas. (Vert. past.)

šioje paskaitoje, kad ir kokie migloti ar priešiški, sukels naujų klausimų, kurių filosofine analize jis užsiims veikale *Dialektinio proto kritika*, o apie jų laisvą brandinimą, be kitų, liudija ir pomirtiniai Sartre'o tekstai.

EGZISTENCIALIZMAS —
TAI HUMANIZMAS

COLLECTION PENSÉES

JEAN-PAUL SARTRE

L'EXISTENTIALISME

est un humanisme

NAGEL

KNYGOS EGZISTENCIALIZMAS – TAI HUMANIZMAS

PIRMO LEIDIMO VIRŠELIS.

PARIS, NAGEL, 1946

Čia norėčiau apginti egzistencializmą nuo kai kurių jam mestų priekaištų.

Visų pirma, jam buvo priekaištaujama dėl to, kad stumia žmogų į tam tikrą nevilties kvietimą, mat jeigu išėties nėra, reiktų laikyti, kad veikti šiame pasaulyje visiškai neįmanoma, ir visa tai galiausiai perauga į kontempliatyvią filosofiją, o kadangi kontempliacija yra prabanga, tai mus veda prie buržuazinės filosofijos. Šitaip daugiausia priekaištuoja komunistai.

Egzistencializmui
metami priekaištai

Kiti mums priekaištavo dėl to, kad pabrėžiame niekšišką žmogaus pusę, kad visur atskleidžiame tai, kas negarbinga, įtartina, klampu ir nepaisome žmogaus prigimties grožio, šviesiosios jos pusės, pavyzdžiui, pasak panelės Mercier, katalikiškos pakraipos kritikės, mes užmiršome vaiko šypseną. Tiek komunistai, tiek katalikai mus kaltina, kad nevertiname žmogiško solidarumo ir traktuojame žmogų kaip pavienę būtybę. Pasak komunistų, taip yra daugiausia todėl, kad mes remiamės gryna subjektyvybe, t. y. dekartiškuoju *aš mąstau*, t. y. ta

Marksistų kritika

akimirka, kai žmogus pasiekia patį save per savo vienatvę ir dėl to mes esą nebesugebame sugrįžti prie solidarumo su kitais, kurie egzistuoja už „aš“ ir kurių aš negaliu pasiekti per *cogito*.

Katalikų kritika

Savo ruožtu krikščionys mums priekaištauja, kad neigiame žmogaus darbų realumą ir rimtumą, nes jei panaikiname Dievo įsakymus ir amžinąsias vertybes, belieka tik visiškas nepagrįstumas, kiekvienas gali elgtis kaip tinkamas ir iš savo požiūrio taško nesugeba pasmerkti kitų požiūrio ir veiksmų.

Šiandien aš ir pabandysiu atsakyti į šiuos skirtingus priekaištus. Kaip tik todėl ir pavadinau šią trumpą paskaitą „Egzistencializmas – tai humanizmas“. Daugelis tikriausiai nustebės dėl to, kad kalbu apie humanizmą. Taigi pamėginsime pažiūrėti, kaip jį suvokiame. Kad ir kaip ten būtų, iš karto galime pasakyti, kad egzistencializmu laikome doktriną, įgalinančią žmogiškąjį gyvenimą ir, kita vertus, tvirtinančią, kad bet kokia tiesa ir bet koks veiksmas neatsiejami nuo tam tikros žmogaus aplinkos ir jo subjektyvybės. Kaip žinia, pagrindinis mums metamas kaltinimas yra tai, kad egzistencializmas išryškina neigiamą žmogaus gyvenimo pusę. Neseniai teko girdėti apie vieną ponį, kuri, jai susinervinus ir išsprūdus nešvankiam žodžiui, teisinasi: „Regis, tampus egzistencialiste.“

Pesimizmas ir
egzistencializmas

Vadinasi, egzistencializmas tapatinamas su kažkuo bjauriu. Štai kodėl kai kas teigia, kad esame natūralistai. Bet jei tokie esame, keista, kad gąsdiname, stulbiname gerokai labiau, nei šiandien gąsdina ar piktina natūralizmas tikrąja to žodžio prasme. Tuos, kurie lengvai pakelia tokį Zola romaną kaip *Žemė*, supykina vos po ranka pasitaiko egzistencialistinis romanas. O tie, kurie vadovaujami liaudies išmintimi – anaiptol ne linksma – mus laiko dar liūdnesniais. Ir vis dėlto, ar esti pesimistiškesnių posakių nei „galvok apie visus, bet nepamiršk savęs“ ar „velniu apsigimęs, velniu pasisiuvęs, velnias ir bus“? Gerai žinoma, kiek šia tema galėtume pacituoti nuvalkiotų tiesų, patvirtinančių vieną ir tą patį: už valdžią didesnis nebuvai ir nebūsi; prieš vėją nepapūsi; aukščiau bambos neiššoksi; bet kuris poelgis, peržengiantis tradicijos ribas – tai romantizmas; bet kokia pastanga, nesiremianti laiko patikrinta patirtimi, yra pasmerkta nesėkmei; o patirtis rodo, kad žmonės visada yra linkę į blogį, kad yra būtini tvirti atramos taškai, nes kitaip išivyrautų anarchija. Vis dėlto tie, kurie žarstosi šiomis pesimistinėmis patarlėmis, tie, kurie kas kart išvydę daugiau ar mažiau atstumiantį poelgį sušunka „Tai taip žmogiška!“, tie, kurie minta realistinėmis litanijomis – būtent tie priekaištauja

Natūralizmas ir
egzistencializmas

Liaudies išmintis

egzistencializmui už per didelį niūrumą, ir priekaištauja taip, kad kyla klausimas, ar jam iš tiesų prikišamas jo pesimizmas, o ne optimizmas. Ar nebus taip, kad doktrina, kurią pabandyčiau jums čia pateikti, iš esmės gąsdina tuo, kad palieka žmogui galimybę rinktis? Norint tai išsiaiškinti, reikia ištirti šį klausimą filosofiniu požiūriu. Taigi, kas yra egzistencializmas?

Egzistencializmo
„mada“

Dauguma vartojančių šį žodį ne juokais sutriktų, jei tektų jį paaiškinti, nes šiandien kokį nors muzikantą ar dailininką įvardyti egzistencialistu tapę mada. Pavyzdžiui, vienas *Clartés* žurnalistas pasirašinėja *Egzistencialisto* slapyvardžiu. Iš tiesų šiandien šis žodis yra toks paplitęs ir taip plačiai vartojamas, kad jau nieko nebereiškia. Rodos, kad trūkstant avangardinių doktrinų, tokių kaip siurrealizmas, skandalų ir sensacijų ištroškę žmonės jų ieško šioje filosofijoje, kuri šiuo požiūriu nieko negali pasiūlyti. Tiesą sakant, tai mažiausiai skandalinga, itin griežta doktrina, daugiausiai skirta specialistams ir filosofams. Vis dėlto ją nesunku apibrėžti. Problemų atsiranda tik todėl, kad esama dviejų egzistencialistų tipų: vieni – krikščioniškieji, prie kurių priskirčiau ir Jaspersą bei katalikiško tikėjimo Gabrielį Marcelį, kiti – egzistencialistai ateistai, prie kurių reiktų priskirti

Yra dvi
egzistencializmo
mokyklos

Heideggerį*, prancūzų egzistencialistus ir mane patį. Juos vienija prielaida, kad egzistencija yra pirmesnė už esmę, kitaip tariant, kad atspirties tašku pasirenkama subjektyvybė. Kaip tai suprasti? Kai kalbame apie pagamintą daiktą, kaip antai, knygą ar popieriaus pjaustiklį, žinome, kad jį pagaminęs meistras rėmėsi tam tikra sąvoka, tiksliau, pjaustiklio konceptu, taip pat iš anksto žinojo gamybos techniką, kuri yra tos sąvokos sudėtinė dalis ir tam tikras receptas. Taigi pjaustiklis – tai tam tikru būdu pagaminamas daiktas, o kartu kažkas, kas turi apibrėžtą paskirtį, todėl neįmanoma įsivaizduoti žmogaus, gaminančio popieriaus pjaustiklį ir nežinančio jo paskirties. Taigi galėtumėme teigti, kad pjaustiklio atveju esmė – jo gamybą ir apibrėžtį lemianti idėja ir savybių visuma – yra pirmesnė už jo egzistenciją. Taip apibrėžiamas priešais mane esančio popieriaus pjaustiklio ar knygos buvimas. Čia susiduriame su techniniu požiūriu į pasaulį, kai gamyba laikoma pirmesne už egzistenciją.

Egzistencija yra pirmesnė už esmę

Techninis požiūris į pasaulį

Kai mąstome apie Dievą Kūrėją, šis Dievas paprastai tapatinamas su aukščiausio lygio meistru. Kad ir kokią doktriną paimtume, – ar tai būtų Descartes'o, ar Leibnizo filosofija, – visada daroma

Žmogus ir Dievas XVII a. filosofijoje

* Heideggeris nesutiko savęs taip vadinti *Laiške apie humanizmą* (1946), kuriame yra keletas aliuzijų į *Egzistencializmas – tai humanizmas*. (Čia ir toliau, jei nenurodyta kitaip, autoriaus past.)

Žmogaus prigimtis
XVIII a. filosofijoje

prielaida, kad valia daugiau ar mažiau seka supratimą ar bent jau jį lydi, ir kad kurdamas Dievas tiksliai žino, ką kuria. Taigi žmogaus sąvoka Dievo prote panaši į popieriaus pjaustiklio sąvoką gamintojo prote, o Dievas kuria žmogų remdamasis tam tikra technika ir samprata lygiai taip pat, kaip meistras gamina popieriaus pjaustiklį pagal tam tikrą apibrėžimą ir techniką. Tokiu būdu žmogus kaip pavienis individas realizuoja tam tikrą sąvoką, slypinčią dieviškajame sumanyme. XVIII amžiaus mąstytojai ateistai atmetė Dievo sąvoką, bet išsaugojo idėją, kad esmė pirmesnė už egzistenciją. Šią idėją aptinkame bemaž visur: Diderot, Voltairė'o ir net Kanto filosofijoje. Žmogus turi tam tikrą žmogiškąją prigimtį, ši prigimtis, t. y. žmogaus sąvoka, būdinga kiekvienam žmogui, o tai reiškia, kad kiekvienas yra konkretus universalios žmogaus sąvokos pavyzdys. Kanto filosofijoje ši sąvoka kyla iš universalijos, kad tiek laukinis – gamtos – žmogus, tiek ir buržua apibrėžtini vienodai ir pasižymitomis pačiomis pamatinėmis savybėmis. Vadinasi, ir čia žmogaus esmė yra pirmesnė už gamtoje aptinkamą istorinę egzistenciją.

Ateistinis
egzistencializmas

Ateistinis egzistencializmas, kuriam atstovauju, yra nuoseklesnis. Jis skelbia, kad jei Dievas neegzistuoja, tai esti bent jau tam tikra būtybė, kurios

egzistencija yra pirmesnė už jos esmę, būtybė, egzistuojanti anksčiau, nei galima ją apibrėžti kokia nors sąvoka, ir kad tokia būtybė – tai žmogus ar, kaip teigia Heideggeris, žmogiškoji realybė. Ką reiškia tai, kad egzistencija yra pirmesnė už esmę? Tai reiškia, kad žmogus visų pirma egzistuoja, yra aptinkamas, pasirodo pasaulyje, ir tik po to yra apibrėžiamas. Jei žmogus egzistencialistiniu požiūriu neapibrėžiamas, taip yra todėl, kad iš pradžių jis yra niekas. Jis bus tik vėliau ir bus tuo, kuo save pavers. Vadinasi, nėra jokios žmogiškos prigimties, nes nėra jokio Dievo, kuris ją sumanytų. Žmogus yra ne tik toks, kokį pats save suvokia, bet ir toks, koks nori būti, o kadangi jis save suvokia jau egzistuojamas, kadangi nori savęs jau įpuolęs į egzistenciją, žmogus yra ne kas kita, kaip tik tai, kuo jis pats save padaro. Toks būtų pirmasis egzistencializmo principas. Taip pat tai vadinamoji subjektyvė ir tai, kas mums prikišama šiuo žodžiu. Tačiau ką gi norime tuo pasakyti? Ogi tik tai, kad žmogus yra aukštesnio rango nei akmuo ar stalas. Mes norime pasakyti, kad žmogus pirmiau egzistuoja, t. y. jis visų pirma yra tas, kas save meta į ateitį, ir tas, kas sąmoningai suvokia projektuojąs save į ateitį. Taigi, žmogus pirmiausia yra metmenys, projektas, gyvenamas subjektyviai, o ne samana, puvėsis ar žiedinis

Egzistencialistinė
žmogaus samprata

Žmogus yra tai,
kuo save padaro

Projektas

kopūstas. Iki to projekto niekas neegzistuoja, danguje nėra jokio proto, o žmogus bus visų pirma tai, kuo jis save suprojektuos. Ne tai, kuo jis norės būti. Nes tai, ką mes paprastai vadiname „valia“, yra sąmoningas sprendimas, kurį dauguma mūsų priima jau po to, kai save suprojektuoja. Aš galiu norėti įstoti į kokią nors partiją, parašyti knygą, sukurti šeimą, tačiau visu tuo tik reiškiasi pasirinkimas, kuris pirmapradiškesnis, spontaniškesnis už tai, ką vadiname „valia“. Tačiau jei iš tiesų egzistencija – pirmesnė už esmę, žmogus yra atsakingas už tai, kuo jis yra. Taigi pirmasis egzistencializmo žingsnis – atiduoti į žmogaus rankas visa, kas jis yra, ir užkrauti ant jo pečių visišką atsakomybę už savo egzistenciją. O teigdami, kad žmogus yra atsakingas už save, turime omenyje ne tai, kad jis atsakingas vien už savąją individualybę, o tai, kad jis atsakingas už visus žmones. Subjektyvizmas turi dvi reikšmes, ir mūsų oponentai tuo žaidžia. Viena vertus, subjektyvizmas reiškia, kad individualus subjektas renkasi pats, o kita vertus, kad žmogus negali peržengti žmogiškosios subjektyvybės. Būtent antroji reikšmė ir yra gilioji egzistencializmo prasmė. Teigdami, kad žmogus save pasirenka, turime omenyje, kad kiekvienas iš mūsų save pasirenka, tačiau tuo taip pat norime pasakyti, kad

Žmogus yra
visiškai atsakingas

Pasirinkimas

save pasirinkdamas jis pasirenka ir visus žmones. Iš tikrųjų, nėra tokio veiksmo, kuris kurdamas žmogų, kuriuo norime būti, tuo pačiu metu nekurtų žmogaus vaizdinio – koks jis mūsų vertinimu turėtų būti. Pasirinkti būti tuo ar anuo reiškia tuo pačiu metu teigti mūsų pasirinkimo vertę, nes mes niekada nepasirinksime blogio; tai, ką pasirenkame, visada yra gėris, ir niekas negali mums būti gera, kas nėra gera visiems. Kita vertus, jei egzistencija yra pirmesnė už esmę ir mes norime egzistuoti tuo metu, kai formuojame savo vaizdinį, tai šis galioja visiems ir visam mūsų laikmečiui. Tokiu būdu mūsų atsakomybė yra gerokai didesnė, nei galime įsivaizduoti, nes ji įtraukia visą žmoniją. Jeigu esu darbininkas ir nusprendžiu verčiau prisidėti prie krikščioniškos profesinės sąjungos nei būti komunistu, jei šiuo sprendimu noriu parodyti, kad susitaikymas iš esmės yra priimtinausia žmogui išeitis, kad žmogaus karalystė – ne šioje žemėje, į visa tai esu įtrauktas ne tik aš pats: aš noriu būti susitaikęs už visus, todėl mano veiksmas įtraukia visą žmoniją. O jei noriu, – ir tai dar individualesnis atvejis, – susituokti, susilaukti vaikų, net jei tos vedybos priklauso vien nuo mano situacijos, aistros ar nuo mano troškimo, šitaip aš įpareigoju vienpatystei ne tik save, bet ir visą žmoniją. Taigi esu

Žmogus pasirenka save
pasirinkdamas už visus

Individualus veiksmas
įtraukia visą žmoniją

Jeano Paulio Sartre'o (1905–1980) veikalas

Egzistencializmas – tai humanizmas

yra paskaita, kurią autorius

skaitė 1945 m. spalio 29 d.

„Susidūrusiems su Sartre'o literatūriniais
ar filosofiniais kūriniais šis tekstas leidžia
užčiuopti patį pirmą, dar neapibrėžtą,
iš vidaus konfliktišką jo intelektualinio
gyvenimo posūkio momentą.“